

گزارش تحقیقاتی بررسی بودجه خانوار

۱- مقدمه

در مناطق شهری ایران

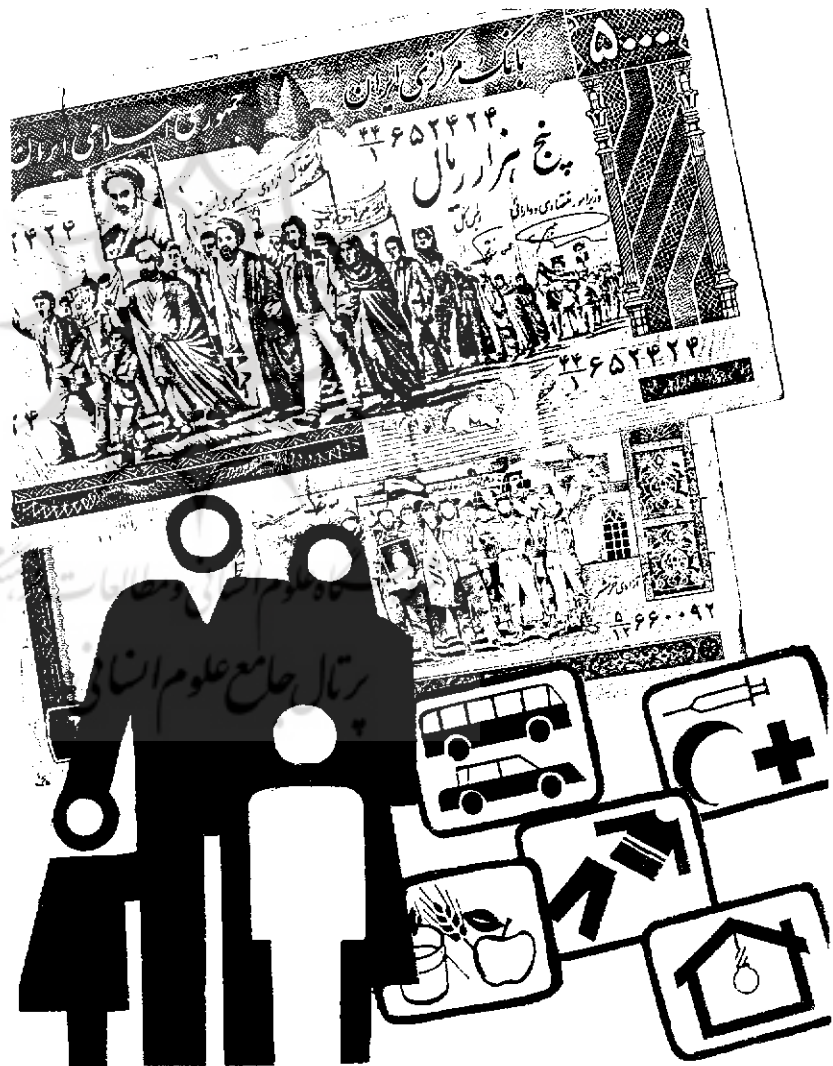
طی سالهای ۷۰-۱۳۵۱

قسمت اول

از: مرکز تحقیقات و بررسیهای اقتصادی اتاق

تهیه و تنظیم: مهیندخت کاظمی

یکی از اساسی‌ترین مطالعات آماری که به منظور نیل به اهداف مختلف اقتصادی و اجتماعی در اغلب کشورهای جهان صورت می‌گیرد، بررسی بودجه خانوارها است که از طریق آن چگونگی هزینه‌ها و درآمدهای خانوار و روند تغییرات آنها مشخص و آمار و اطلاعات گوناگون دیگری در مورد وضعیت خانوارها بدست می‌آید. علاوه بر این شناسایی الگو و عادات مصرفی خانوار، تعیین سهم هزینه‌های مختلف در کل هزینه خانوار، تعیین ضریب اهمیت کالاها و خدمات مورد مصرف خانوار، ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی سیاستها و برنامه‌های دولت در وضع زندگی خانوار و بسیاری موارد دیگر از طریق بررسی بودجه خانوار قابل دسترسی است. لذا تحقیق حاضر به منظور جوابگویی به مسائل مطروحه در چند مرحله انجام گرفته است. در مرحله اول درآمد واقعی خانوار با توجه به درآمد سرانه، شاخص قیمت‌ها و حجم نقدینگی تحلیل می‌گردد و در مرحله دوم هزینه‌های خوراکی و غیرخوراکی خانوار با توجه به درصد افزایش آنها نسبت به سال ماقبل آن، همچنین سهم هریک از اقلام هزینه در کل هزینه سالیانه خانوار بررسی می‌شود. در نهایت چگونگی تغییرات توزیع درآمد بین گروه‌های مختلف درآمدی بحث می‌شود.

۲- بررسی بودجه خانوار در

مناطق شهری ایران

همانگونه که در ابتدا ذکر شد، بودجه خانوار شامل دو جزء اصلی درآمد و هزینه خانوار است. از آنجا که هدف، بحث و بررسی اجزاء تشکیل دهنده هزینه مصرفی خانوار می‌باشد و این تجزیه و تحلیل جدای از شناخت وضعیت درآمدی خانوار نیست لذا ابتدا در زمینه

درآمد خانوار بحث شده و سپس به تجزیه و تحلیل ارقام هزینه مصرفی خانوار می‌پردازیم.

الف - نظری بر درآمد واقعی خانوار طی سالهای ۱۳۵۴ الی ۱۳۷۰

اصولا " درآمد ملی، جریان کالاها و خدمات تحصیل شده، توسط افراد تابع یک کشور در یک دوره مشخص می‌باشد و درآمد ملی سرانه، متوسط درآمد تحصیل شده توسط هر یک از افراد تابع یک کشور است. جدول شماره (۲) درآمد تحصیل شده توسط هر یک از افراد کشور را به قیمت ثابت سال ۱۳۶۱، برای سالهای ۱۳۵۴ الی ۱۳۷۰ نشان می‌دهد. همانگونه که در جدول مشاهده می‌شود درآمد سرانه کشور طی دوره مذکور دارای نوسان بوده است. در سال ۱۳۵۶ بدلیل افزایش قیمت نفت و تداوم رشد صادرات نفت خام، امکانات مالی جدید و وسیع برای کشور، افزایش نقدینگی بخش خصوصی و صنعتی شدن کشور و صرف ۳۵/۶ درصد از درآمدها در زمینه سرمایه‌گذاری ثابت، شاهد رشد درآمد سرانه به میزان ۱۲/۳ درصد نسبت به سال ۱۳۵۴ هستیم.

از سال ۱۳۵۷ به بعد بدلیل کاهش صدور نفت و ایجاد بحران در صنایع ایران (بعنوان یک بخش تولیدی کشور) و شروع جنگ، کاهش قیمت نفت در بازارهای جهانی در برخی سالها و بالا رفتن نرخ رشد جمعیت (۳/۲ درصد در سال) شاهد نرخ رشد منفی درآمد سرانه (بجز دو سال ۱۳۶۲ و ۱۳۷۰) هستیم، قابل توجه است درآمد سرانه کشور گرچه در سال ۱۳۷۰ نسبت به سال ۱۳۶۸ معادل ۲۱ درصد رشد نشان می‌دهد لکن در مقایسه با سال ۱۳۵۶، درآمد سرانه در سال ۱۳۷۰، ۳۷ درصد رشد منفی داشته است بعبارت دیگر درآمد سرانه در سال ۱۳۷۰ معادل ۶۲ درصد درآمد سرانه در سال ۱۳۵۶ است. به عبارت دیگر توان مالی خانوارها از سال ۱۳۵۷ به بعد در مقایسه با سالهای قبل آن کاهش یافته است. در حقیقت کاهش درآمد قابل تصرف خانوار در کنار افزایش شکاف درآمدی که ناشی از توزیع نامتناسب درآمد بین افراد جامعه است باعث شده بخش چشمگیری از خانوارها نتوانند هزینه‌های مصرفی مربوط به کالاهای خوراکی و غیر خوراکی خود را تأمین کنند. این حقیقت زمانی آشکارتر می‌شود که نظری بر شاخص قیمت خرید فروشی گروه‌های عمده کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری کشور از سال ۱۳۵۵ الی ۱۳۷۰ داشته باشیم. همانگونه

که در جدول شماره (۲) مشاهده می‌شود، شاخص کل عمده فروشی گروه‌های عمده کالاها و خدمات مصرفی، همچنین شاخص خرده فروشی هر یک از اجزاء آن از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۰ هموار مرشد داشته است، اما نکته قابل توجه این که شاخص کل خرده فروشی در سال ۱۳۷۰ در مقایسه با سال ۱۳۵۵، تقریبا " ۱۲ برابر شده است و این افزایش در گروه‌های عمده کالاها و خدمات مصرفی شهری یکسان نبوده است، بطور مثال شاخص خرده فروشی حمل و نقل و ارتباطات ۱۹ برابر، شاخص خرده فروشی پوشاک و کفش ۱۷/۸ برابر و شاخص خرده فروشی لوازم و اثاث خانه ۱۷/۴ برابر شده است، کمترین افزایش در هزینه بهداشت و درمان مشاهده می‌شود (۱/۴ برابر) که این امر ناشی از نظارت و کنترل دولت بر هزینه ارائه خدمات بهداشتی و درمانی و قیمت دارو می‌باشد، بطوری که دولت در این مورد ۵۷ درصد کنترل را اعمال می‌نماید.

در یک دید کلی‌تر، بر شاخص قیمت‌های خرده فروشی، سالهای مابین ۱۳۵۵-۷۰ را به سه دوره پنج ساله تقسیم کرده‌ایم و هر دوره را با دوره دیگر از جهت رشد قیمت‌ها مقایسه نموده‌ایم. همانگونه که در جدول مشاهده می‌شود، در دوره اول که شامل سالهای ۱۳۵۵-۶۰ می‌باشد، بدلیل وقوع انقلاب، تعطیل برخی کارخانه‌ها و کمبود عرضه نسبت به تقاضا، شروع جنگ و تحریم اقتصادی، شاهد رشد قیمت‌ها به طور متوسط به میزان ۲/۳ برابر در طی پنج سال هستیم بیشترین رشد قیمت پس از کالاها و خدمات متفرقه، در زمینه خوراکیها، آشامیدنیها و دخانیات مشاهده می‌شود. در دوره دوم یعنی سالهای ۱۳۶۵-۶۰ که سالهای جنگ است، بدلیل کنترل و نظارت دولت بر قیمت‌ها و اعمال سیستم جیره‌بندی از سال ۱۳۶۰ به بعد، قیمت کالاها و خدمات مصرفی بطور متوسط ۱/۹ برابر شده است، دوره سوم سالهای ۱۳۶۵-۷۰ را در بر می‌گیرد که طی آن شاخص کل خرده فروشی ۲/۵ برابر گشت و بیشترین

جدول شماره (۱): درآمد سرانه به قیمت ثابت سال ۱۳۶۱

در سالهای ۱۳۵۴-۷۰

سال	۱۳۵۴	۱۳۵۶	۱۳۵۸	۱۳۶۰	۱۳۶۲	۱۳۶۴	۱۳۶۶	۱۳۶۸	۱۳۷۰
درآمد سرانه (هزار ریال)	۲۵۹/۸	۲۹۲	۲۵۱	۱۹۵	۲۳۰	۲۱۲	۱۶۶	۱۵۱	۱۸۲/۸
درصد رشد نسبت به سال قبل	-	۱۲/۳	-۱۴	-۲۲/۳	۱۸	-۷/۸	-۲۱/۶	-۹/۰	۲۱

مأخذ: حسابهای ملی ایران - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

افزایش قیمت در مورد یوناسک و کفش و حمل و نقل و ارتباطات اتفاق افتاده است. بطور کلی بیشترین افزایش قیمت کالاها و خدمات مصرفی در دوره سوم و دوره اول به ترتیب اولویت مشاهده می شود که در دوره سوم تاثیر سیاست های تعدیل اقتصادی دولت مانند، خصوصی سازی، سیاست درهای باز، سیاست حذف برخی سوبسیدها، سیاست تعدیل کارمندان دولتی و سیاست تدریجی یکسان سازی نرخ ارز که در نیمه دوم سال ۱۳۶۸ به اجرا گذارده شد، نباید نادیده گرفته شود.

بدین ترتیب می توان نتیجه گرفت که درآمد واقعی خانوار (سطح درآمد با توجه به شاخص قیمت ها در جامعه)، با توجه به کاهش درآمد قابل تصرفشان در سالهای بعد از انقلاب نسبت به سالهای قبل آن (معادل ۳۷ درصد منفی در مقایسه سال ۱۳۷۰ و ۱۳۵۶) و چندبرابر شدن قیمت ها (معادل ۱۲ برابر در مقایسه سال

۱۳۷۰ و ۱۳۵۵)، کاهش یافته است. از طرف دیگر افزایش حجم نقدینگی که با افزایش تولید و عرضه کالاها و خدمات مورد نیاز همراه نبوده، موجب تورم و افزایش سطح عمومی قیمت ها و تشدید کاهش قدرت خرید خانوار گشته است.

جدول شماره (۳) وضعیت پولی کشور را طی سالهای ۱۳۵۶-۶۵ نشان می دهد. همانگونه که در جدول مشاهده می شود، حجم نقدینگی بخش خصوصی طی ۱۰ سال، پنج برابر گشته است، علاوه بر این حجم اسکناس و مسکوک منتشره تقریباً ۷ برابر، حجم اسکناس و مسکوک در دست اشخاص ۸ برابر و حجم پول در جامعه ۷ برابر شده است. از طرف دیگر با توجه به این که حجم نقدینگی بخش خصوصی در سال ۱۳۶۶ و ۱۳۶۷ به ترتیب با ۱۸/۱ و ۲۱ درصد افزایش نسبت به سال قبل، به ۱۲۶۶۸/۲ میلیارد ریال در سال ۱۳۶۶ و ۱۵۲۲۸/۵ میلیارد ریال

در سال ۱۳۶۷ رسیده است. این نسبتها را می توان بسیار بحرانی تر دانست. از سوی دیگر مشکل کسر بودجه دولت که یکی از عوامل اساسی و ریشه ای در نابسامانیهای اقتصادی و اجتماعی ایران است نمایانگر ۳ برابر شدن در سال ۱۳۶۵ نسبت به سال ۱۳۵۶ می باشد که با حجم نقدینگی موجود در کشور ارتباط تنگاتنگ و مستقیم دارد. بطوری که اسکناس و مسکوک منتشره طی این ده سال ۸/۶ برابر گشت که با توجه به آثار تکثیری فراوان آن، سهم اسکناس و مسکوک در دست اشخاص را بسیار افزایش داده است. این در حالی است که تولید ناخالص داخلی کشور (به قیمت ثابت ۱۳۶۱) در سال ۱۳۶۸ نسبت به سال ماقبل رشدی معادل ۳ درصد داشت و این رشد در سال ۱۳۶۹ به رقم استثنایی ۱۲/۱ درصد رسید که ظرف دهه ۱۳۶۰ سابقه نداشته است. با این وجود، کل تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۶۹،

جدول شماره (۲): شاخص قیمت خرده فروشی گروه های عمده کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری کشور (۱۰۰=۱۳۶۱)

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۰	۱۳۶۵	۱۳۶۶	۱۳۶۷	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	مقایسه سال ۷۰ برابر ۵۵	مقایسه سال ۶۰ برابر ۵۵	مقایسه سال ۶۵ برابر ۵۵	مقایسه سال ۷۰ برابر ۶۵
شاخص کل خوراکیها، آشامیدنیها و دخانیات	۳۶/۱	۸۳/۹	۱۶۷/۵	۲۱۳/۹	۲۵۷/۷	۳۲۳/۸	۳۵۲/۸	۴۲۱/۹	۱۱/۷	۲/۳	۱/۹	۲/۵
یوناسک و کفش	۳۴/۳	۸۰/۲	۱۴۶/۵	۲۰۶/۹	۳۲۲/۰	۴۴۱/۰	۵۳۸/۶	۶۱۰/۰	۱۷/۸	۲/۳	۱/۸	۴/۱
سکن، سوخت و روشنایی	۵۸/۷	۸۹/۲	۱۶۳/۳	۲۰۱/۱	۲۵۶/۵	۳۰۰/۵	۳۲۳/۳	۳۸۹/۰	۶/۶	۱/۵	۱/۸	۲/۴
اثاث و لوازم خانه	۳۱/۳	۷۸/۵	۱۷۹/۲	۲۷۵/۹	۴۲۴/۴	۵۱۲/۲	۵۲۷/۸	۵۴۶/۹	۱۷/۴	۲/۵	۲/۳	۳/۰۵
حمل و نقل و ارتباطات	۲۹/۱	۷۷/۸	۱۶۸/۴	۲۴۱/۷	۳۳۱/۶	۳۶۸/۰	۴۴۹/۴	۵۵۵/۳	۱۹/۰	۲/۶	۲/۱	۳/۳
درمان و بهداشت	۵۹/۶	۹۶/۸	۱۳۵/۲	۱۳۹/۰	۱۲۵/۹	۱۷۱/۰	۱۹۶/۰	۲۵۰/۱	۴/۱	۱/۶	۱/۴	۱/۸
تفریح، تحصیل و مطالعه	۲۷/۸	۸۲/۰	۲۹۸/۰	۳۳۶/۱	۶۰۹/۲	۶۰۷/۷	۵۶۲/۴	۵۳۳/۹	۱۱/۱	۱/۷۵	۳/۵	۱/۸
کالاها و خدمات متفرقه	۲۵/۹	۸۵/۰	۱۶۰/۵	۲۱۴/۴	۲۲۵/۹	۲۸۰/۸	۳۳۰/۲	۳۶۶/۱	۱۴/۱	۳/۳	۱/۹	۲/۳

مأخذ: سالنامه آماری کشور - مرکز آمار ایران - سال ۱۳۷۰

جدول شماره (۳): وضعیت پولی کشور طی سالهای ۶۵-۱۳۵۶
(ارقام به میلیارد ریال)

سال	۱۳۵۶	۱۳۵۷	۱۳۵۸	۱۳۵۹	۱۳۶۰	۱۳۶۱	۱۳۶۲	۱۳۶۳	۱۳۶۴	۱۳۶۵	مقایسه ۶۵ و ۵۶ (برابر)
حجم نقدینگی	۲۰۹۷	۲۵۷۸/۶	۳۵۵۰	۴۳۳۷/۸	۵۱۱۱/۷	۶۲۳۰/۷	۷۵۱۴/۴	۷۹۶۶/۹	۹۰۰۲/۱	۱۰۷۲۷/۶	۵/۱
بخش خصوصی	۴۵۸	۶۰۸/۹	۵۲۸/۳	۲۷۲/۵	۹۳۷	۷۷۲	۱۰۷۲/۲	۲۱۸	۶۲۱/۹	۱۳۷۵	۳/۰
کسری بودجه عمومی دولت	۴۰۶/۶	۹۱۹/۹	۱۰۳۲/۹	۱۳۶۸/۱	۱۵۰۳/۱	۱۸۱۷/۷	۲۰۳۱/۹	۲۱۷۵/۵	۲۳۰۰	۲۷۷۰/۸	۶/۸
اسکناس و سکوگرد منتشره	۳۲۵/۵	۸۰۲/۷	۹۲۷/۹	۱۲۳۱/۲	۱۴۰۷/۲	۱۶۹۷/۲	۱۹۱۳/۸	۲۰۴۸/۶	۲۱۷۶/۳	۲۶۲۲/۴	۸/۱
اسکناس و سکوگرد در دست اشخاص	۲۹۰/۵	۱۲۳۶/۵	۱۶۶۵/۸	۲۲۰۳/۸	۲۷۰۷/۵	۳۴۸۳/۹	۳۸۶۹/۶	۴۵۵۷/۶	۴۹۲۳/۶	۵۸۱۱	۷/۳
حجم پول سپرد به بخش خصوصی	۱۳۷۱/۵	۱۷۷۵/۹	۲۶۲۲/۱	۳۱۰۶/۶	۳۷۰۴/۵	۴۷۳۳/۱	۵۶۰۰/۶	۵۹۱۸/۳	۶۸۲۵/۵	۸۰۸۰/۲	۴/۵
نزد سیستم بانکی	۲۵۸	۳۱۷	۴۳۶	۵۳۲	۶۲۸	۷۹۰	۹۲۳	۹۷۹	۱۱۰۶	۱۳۱۸	۵/۱
شاخص نقدینگی بخش خصوصی											

ماخذ: بررسی تحولات اقتصادی کشور بعد از انقلاب - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سالنامه‌های آماری ۶۶-۱۳۶۰، مرکز آمار ایران.

همچنان ۵ درصد کمتر از رقم مشابه سال ۱۳۵۶ بوده و در سال ۱۳۷۰ کل تولید ملی کشور به تولید سال ۱۳۵۶ رسید (۱). بنابراین افزایش هنگفت و میلیاردری حجم نقدینگی و انتشار حجم عظیم اسکناس بدون پشتوانه در شرایطی که حجم تولید کالاها و

خدمات متناسب با آن افزایش نداشته، مستقیماً فشارهای فزاینده تورمی بر اقتصاد کشور را به بار آورده است. علاوه بر این عملکرد واقعی برنامه در زمینه سیاستهای پولی و نقدینگی کشور با اهداف برنامه ظرف سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۰ مغایرت داشته است، بطوری که رشد نقدینگی

در این سالها در واقعیت بیش از رشد نقدینگی در اهداف برنامه بوده است. در نهایت نتیجه‌گیری می‌شود، مجموع عواملی مانند: کاهش درآمد سرانه در سال ۱۳۷۰ نسبت به سال ۱۳۵۶ و افزایش حجم نقدینگی و قیمت‌ها در سال ۱۳۷۰ در مقایسه با سال ۱۳۵۶، در شرایطی که تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۷۰ در همان حد تولید ناخالص داخلی سال ۱۳۵۶ باقی مانده است، منجر به کاهش قدرت خرید و درآمد واقعی خانوار گشته است. ■

ادامه دارد

پی نوشت:

(۱) ماخذ: حسابهای ملی ایران سال ۱۳۶۹، صفحات ۱۳ تا ۱۷

جدول شماره (۴): نقدینگی و تغییرات سالانه آن طی دوره ۷۰-۱۳۶۸
(میلیارد ریال)

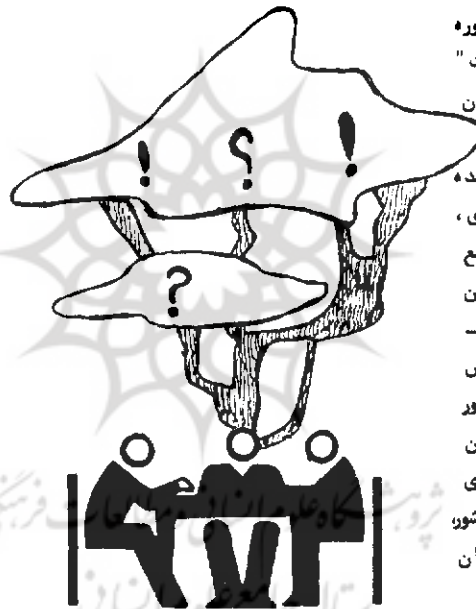
سال	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰
نقدینگی کل کشور	۱۵۶۸۸	۱۸۷۵۳	۲۲۹۷۰
درصد تغییر	۲۳/۸	۱۹/۵	۲۲/۵
درصد رشد نقدینگی طبق برنامه (حجم کل طبق برنامه)	۱۰/۸	۱۱/۷	۹/۲
مغایرت عملکرد و برنامه	۳۰۱۶	۴۵۹۸	۷۵۱۳

ماخذ: نگاهی به تحولات اقتصادی کشور در دو سال ۷۰-۱۳۶۸، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، صفحه ۲۹.

در کارگاه آموزشی «مدیریت حفظ محیط زیست» چه گذشت؟

از: مرکز تحقیقات و بررسیهای اقتصادی اتاق

دکتر محرم نژاد، معاونت سازمان حفظ محیط زیست، نیز ضمن خوشامدگویی به شرکت کنندگان در کارگاه اظهار داشت: در اصل ۵۹ قانون اساسی آمده است که در "جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست کفلس امروز و نسلهای بعد باید در آن حیات اجتماعی روبرو شدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است." ولی علی‌رغم این اصل که در حدود ۱۵ سال پیش به تصویب رسیده و مأمور موفق به اجرای کامل آن نشده ایم. عبارت "وظیفه عمومی" نشان می‌دهد که تمام اقشار مملکت مسؤول حفظ محیط زیست هستند، و این مهم زمانی تحقق می‌یابد که آموزش کافی وجود داشته باشد. با توجه به اینکه سازمان حفظ محیط زیست، خود عامل توسعه نیست، این توسعه گرها هستند که باید آماجی داشته باشند و وظیفه سازمان می‌بایست نظارت بر کار آنها باشد که البته این طور نبوده است. مشکلات محیط زیست تاحدی به مسائل اقتصادی کشور مربوط می‌شود. برای مثال، امر بازسازی موجب شده است تا به مسأله محیط زیست کمتر پرداخته شود. باید در مورد مسائل محیط زیست کشورمان نوع آن بررسی کنیم، و امیدواریم که این کارگاه آموزشی در یافتن راه حلها و ارائه پیشنهادهایی در این مورد به ما کمک کند. از آنجائی که شرکت کنندگان از ارگانهای گوناگون هستند، مثالهایی در این مورد می‌زنم. از ۵۸ بیمارستان موجود در کشور تنها ۲ بیمارستان دارای تصفیه فاضلاب است و فاضلاب بقیه بیمارستانها یا به

می‌باشد. "برنامه" عمران سازمان ملل "تنها می‌تواند نظر و پیشنهادهایی برای بهبود اجرای پروژه‌ها ارائه دهد ولی راه حلها را خود مسوولان ایرانی باید بیابند. حضور نمایندگان وزارتخانه‌ها و سازمانهای مختلف ایرانی در این کارگاه نمایانگر اهمیت است که مسوولان و کارشناسان ایرانی برای مسائل محیطی قائلند، از طرف دیگر "حفظ محیط زیست و توسعه پایدار" که موضوع این کارگاه را تشکیل می‌دهد بدون همکاری ارگانهای دولتی، بخش خصوصی و مردم امکان پذیر نخواهد بود.

بنابه دعوت سازمان محیط زیست ایران و با همکاری برنامه عمران سازمان ملل (یو.ان.دی. پی) بیش از ۳۰ نفر از مسوولان، کارشناسان و نمایندگان وزارتخانه‌ها و سازمانهای دولتی و غیردولتی، دوره آموزشی ۳ روزه "مدیریت حفظ محیط زیست" را از تاریخ ۲۹ الی ۳۱ شهریور ۱۳۷۲ در محل سازمان حفظ محیط زیست گذراندند. سازمانهایی که در این کارگاه آموزشی نماینده داشتند عبارت بودند از: وزارتخانه‌های کشاورزی، امور خارجه، بهداشت و آموزش پزشکی، صنایع سنگین، صنایع، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، سازمان حفظ محیط زیست، سازمان هواشناسی، انجمن مدیران صنایع ایران، بخش پژوهش محیط زیست دانشگاه تهران، دفتر امور زنان، انجمن مهندسان مکانیک، سازمان پژوهشهای شیلات ایران، صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ستاد حوادث غیرمترقبه وزارت کشور، انجمن سزایران و نمایندگان برنامه عمران سازمان ملل در تهران.

افتتاحیه:

دکتر منافی سرپرست سازمان حفظ محیط زیست ایران با ایراد سخنانی در رابطه با اهداف این دوره آموزشی و تلاش ایران برای حفظ کره سبز در کنار سایر کشورهای در حال توسعه کارگاه را افتتاح کردند. سپس آقای شولنبرگ نماینده دائم "برنامه" عمران سازمان ملل "در ایران اظهار داشت: هدف از برگزاری این کارگاه در ایران آشناسازی مسوولان و کارشناسان ایرانی با پیامدهای محیطی پروژه‌ها

رودخانه‌های ریزدو یا وارد آبهای زیرزمینی می‌شود. در عین حال، تقریباً ۸۳ درصد از بیمارستانها فاقد دستگاه زباله سوز هستند. این امر نشان می‌دهد که اگر آگاهی وزارتخانه، مربوط به ارتقا، یابد، مسئولان بیمارستانها دیگر از کمبود بودجه شکایت نمی‌کنند، و اگر مسئول بیمارستان از اهمیت و خطر این گونه زباله‌ها آگاه باشد، خودش بعد نیل تهیه دستگاه زباله سوز و تصفیه فاضلاب خواهد رفت. در بخش کشاورزی، سموم دفع آفات وارداتی وارد آبهای زیرزمینی می‌شود و آلودگی برخی از آنها بسیار پایدار است. مشکل دیگر محل استقرار کارخانه‌هاست که از لحاظ زیست محیطی بدرستی انتخاب نشده‌اند، در این مورد، کارخانه‌های فولاد مبارکه، مس سرچشمه و کارخانه‌های سیمان هیچکدام با موازین زیست محیطی منطبق نیستند. محل دفن زباله‌های شهری نیز به محیط زیست آسیب جدی وارد می‌آورد چرا که بررسی دقیقی در مورد عواقب این کار انجام نشده است. عدم آشنایی صاحبان صنایع با مسائل زیست محیطی یکی دیگر از مشکلات ماست. حتی هنگامی که با شهردار یا راجع به ارزیابی زیست محیطی صحبت می‌شود، موضوع را جدی نمی‌گیرند. به طور کلی، برای برخورد با این مسأله با مشکلات اقتصادی نیز روبرو هستیم. برای مثال در حدود ۴۰۰۰ کشتارگاه در ایران وجود دارد که تنها به ۱۰ کشتارگاه دارای سیستم تصفیه هستند.

به طور خلاصه، مسئله آموزش در ارگانهای اجرایی اهمیت چشمگیری دارد، بویژه اینکه دستاوردهای کنفرانس ریودوژانیرو نیز بر این موضوع تأکید دارد. این کار، هم هزینه‌اش کمتر است و هم جامعه به هدف خود که حفظ محیط زیست باشد خواهد رسید.

معرفی اساتید و برنامه کارگاه

دکتر مکد و نالد و دکتر اوینا، که از کارشناسان زیست محیطی سازمان ملل بودند، اداره این دوره آموزشی را به عهده داشتند. پس از معرفی اساتید و سوابق کاری ایشان، شرکت کنندگان در کارگاه به معرفی خود، سازمان متبوع و نوع فعالیت آن

پرداختند. سپس انتظارات خود را (بنا به درخواست اساتید) از کارگاه مزبور یادداشت کرده و به اساتید ارائه دادند.

در طول دوره آموزش

در مدت ۳ روز آموزش، کتاب راهنمای یسو، ان دی، پی در رابطه با مدیریت محیطی و توسعه پایدار توسط اساتید مزبور به صورت فشرده مورد بررسی قرار گرفت.

موضوع آموزش حول ۳ محور اصلی زیر می‌چرخید:

الف - مشکلات اصلی محیط زیست ایران

ب - بررسی یکی از مدل‌های محیطی در ایران

پ - ارائه راه‌حلی مناسب زیست محیطی همراه با ترویج توسعه پایدار.

نکات مهم موارد بالا، کد کارگاه مورد بحث و آموزش قرار گرفت، در زیر به صورت فشرده از نظر آنان می‌گذرد:

الف - مشکلات اصلی محیط زیست ایران

- ۱- آلودگی هوا، بویژه در تهران و شهرهای بزرگ ناشی از:
  - خودروها
  - صنایع
  - نیروگاه‌ها
- ۲- گسترش سریع شهرها
- ۳- کاهش منابع طبیعی ناشی از:
  - جنگلزدائی
  - وجود چراگاه‌ها
  - باتلاقها
  - فرسایش خاک
- ۴- مدیریت پسماندها
  - پسماندهای جامد شهری
  - پسماندهای بیمارستانی
- ۵- آلودگی آبهای زیرزمینی به خاطر نبودن سیستم تصفیه فاضلاب
- ۵- آلودگی آب

- ۶- عدم استقرار مناسب صنایع
- ۷- حوادث طبیعی
- زمین لرزه
- سیل

- ۸- افزایش سطح آب دریای خزر
- ۹- آلودگی خلیج فارس به خاطر نفت

۱۰- استفاده از سموم دفع آفات مضر (کد رسا پسر نقاط ممنوع شده است) اما مسائلی که در سر راه قرار دارند عبارتند از:

- کمبود مالی به خاطر جنگ و کمبود بودجه
- اولویت دادن به بازاریابی اقتصاد کشور
- آزادسازی بازار از جمله:

- نرخ ارز
- کاهش سوپسید

کاهش اهرمهای کنترلی

- تمرکززدایی فعالیت‌های اقتصادی و جمعیت از طریق:
- ایجاد شهرکهای جدید
- ایجاد کار

- خصوصی کردن زمینها از جمله:
- جنگلها

- زمینهای کشاورزی
- چراگاهها

- استفاده از سایر سوختها به جای بنزین
- در این میان، موانع موجود در کشور برای دستیابی به مدیریت مناسب محیطی و توسعه پایدار عبارتند از:

- عدم اجرای دقیق اصل ۵۰ قانون اساسی
- نبود انگیزه برای منابع به منظور حفظ محیط زیست.
- جدید بودن مسأله محیط زیست و نبود دانش کافی.
- عدم ارزیابی اثرات انتشار پسماندها
- نبودن قانون صریح در مورد حقوق مالکیت اراضی.
- عدم کنترل آلودگی‌زدایی وسایل نقلیه.
- نبود نیروی انسانی در مدیریت محیطی
- ضرورت بازبینی کالبد اداری دولت برای توسعه پایدار
- ضرورت اقدام بیشتر

- نبود هماهنگی میان سازمانهای مختلف
- عدم درک صحیح از اهمیت نقش سازمان حفظ محیط زیست .
- نبود هماهنگی میان مقامات محلی، برای مثال انتخاب محل دفن پسماندها

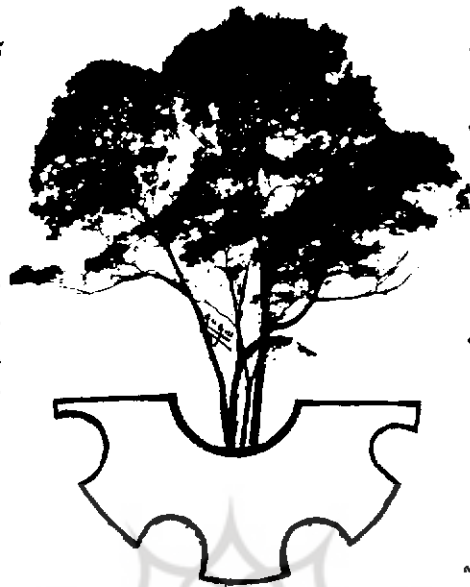
ب - بررسی یکی از مدل‌های محیطی در ایران

در این مورد، راجع به پروژه تالاب انزلی که قرار بود بین ایران و یو.ا.ن. دی. پی جهت حفظ جنبه‌های زیست محیطی آن امضاء شود اطلاعاتی به شرح زیر ارائه شد تا شرکت کنندگان بعنوان مدل روی آن کار کنند و در نهایت راه‌حلهای مناسب ارائه دهند:

تالاب انزلی با خطرات متعددی روبروست، نخست بعلت کاهش سطح آب دریای خزر، از وسعت تالاب به شدت کاسته شده است. دوم، بعلت احداث کانال بین سفیدرود و تالاب، رسوبات فراوانی وارد این مرداب می‌شود، که عملاً از عمق آن کاسته‌است و در حال حاضر حداکثر عمق تالاب به یک متر رسیده است. همین امر میزان اکسیژن موجود در آب خواهد کاست. سوم، تمام فاضلابهای صنعتی و خانگی شهر رشت وارد این مرداب می‌شود. چهارم، به خاطر نزدیکی مزارع برنج به تالاب و ورود سموم کشاورزی به آن، میزان صید ماهی از ۷ تا ۷ هزار تن در سال به حداکثر ۳ تن در سال کاهش یافته است. پنجم، پرورش انواع جدید ماهی غیر مرغوب ولی پرزاد و ولد موجب به هم ریختن زنجیره غذایی شده است. در عین حال، افزایش سطح آب دریای خزر در چند سال گذشته، آب تالاب را شور کرده که به مزارع برنج آسیب وارد آمد. فاست. پیشنهادهای پروژه:

- مسدود کردن ورودی بخش غربی تالاب
- ایجاد کانال ولایروبی کانالهای موجود برای احیای زمینهای کشاورزی اطراف تالاب
- ایجاد حوضچه‌های پرورش ماهی .

پس از ارائه این اطلاعات، شرکت کنندگان در کارگاه به ۳ گروه کاری تقسیم شدند، تا مسائل

تالاب انزلی را از دیدگاههای گوناگون از جمله: زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی، حقوقی، تنش بین گروه‌های ذینفع و غیره بررسی کنند و سپس راه‌حلهای مناسب ارائه دهند. از آنجایی که این بخش از کارگاه، مهمترین بخش آموزش را تشکیل می‌داد و در مجموع نتایج آموزش در این قسمت تجلی می‌یافت لازم دیدیم تا خلاصه‌ای از کاربکی از گروه‌ها را منعکس کنیم تا الگویی برای کارشناسان، مسوولان، تصمیم‌گیران و تمام کسانی باشد که درگیر مسائل زیست محیطی هستند .
ولی پیش از آنکه به این بخش مهم بپردازیم، یادآوری می‌شود که کتاب راهنمای مدیریت محیطی و توسعه پایدار "برنامه عمران سازمان ملل متحد" از شماره آینده برنامه اتاق بازرگانی به چاپ خواهد رسید .

گزارش یکی از گروه‌های کاری در مورد پروژه تالاب انزلی

۱- وضعیت کلی: یکی از مهمترین تالابهای ایران برای پرندگان مهاجر و گونه‌های گیاهی و

- جانوری است .
- ۲- مسائل زیست محیطی تالاب
  - سیل
  - گل ولای فراوان
  - جنگلزدایی در حوضه تالاب
  - کاهش تولید ماهی
  - آلودگی شدید بواسطه ورود فاضلابهای صنعتی
  - پسماند مها و مواد شیمیایی کشاورزی (کود . سم . . .)
  - استقرار برخی گونه‌های ناخواسته
  - کاهش نقش زنان در شالیزارها و تولید صنایع دستی
- ۳- جنبه‌های اقتصادی و محیطی
  - سیاست دولت در مورد آزادسازی و خصوصی سازی اقتصاد .
  - سیاست دولت برای افزایش محافظت از محیط زیست .
  - افزایش درآمد مردم بومی
- ۴- مدیریت محیطی در ناحیه پروژه
  - ۱/۴- موارد قانونی:
  - اصل ه قانون اساسی فعالیتهایی را که محیط زیست آسیب می‌رساند ممنوع کرده است .
  - وجود قانون در مورد:
  - ۱) حفظ و بهبود محیط زیست
  - ۲) ماهیگیری
  - ۳) شیلات
  - سایر مقررات عمومی
  - ضعف در اجرای قانون و مقررات
  - ۲/۴- سازمانهای دی‌نفع:
  - سازمان حفاظت از محیط زیست، انجمن سبز ایران (آغاز فعالیت در سال ۱۹۹۱)، وزارتخانه‌های جهاد، نیرو، صنایع و سایر سازمانهای مربوطه .
  - ۳/۴- ظرفیت تکنولوژیک و مدیریتی:
  - مشارکت ضعیف مردم
  - عدم مشارکت عملی سازمانهای غیر دولتی
  - کمبود پرسنل متخصص در سطح محلی
  - ۵- پیامدها و فرصتهای طبیعی واجتماعی- اقتصادی مربوط به پروژه (مثبت و منفی)
  - از بین رفتن شالیزارهای بزرگ
  - بیکاری کشاورزان